

VAIDUTIS LAURĖNAS

Socialinių mokslų (politikos mokslas) daktaras, Klaipėdos universiteto
Politologijos katedros profesorius, el. paštas: vaidutis.laurenas@ku.lt

„KETVIRTOSIOS VALDŽIOS“ PARADOKSAS INFORMUOTOJE KASDIENYBĖJE

*Straipsnyje formuluojama visuomenės informuotos kasdienybės, masinės žiniasklaidos ir politinės valdžios (ne)dermės problema. Neigiama vadina-
moji „ketvirtosios valdžios“ prieiga dažnai taikoma minėtai problemai spręsti;
straipsnis parašytas nesivadovaujant ypatingų žiniasklaidos galių – „hiperre-
alybės“ kūrėjo – prielaida. Apibūdinama informuotumo-dalyvavimo barjero
informuotoje kasdienybėje prieiga ir jos taikymo galimybės, tyrinėjant visuo-
menės informavimo ir informuotumo tendencijų, masinės žiniasklaidos raidos,
politinės valdžios ieškojimų ir kasdienybės transformacijos sukurtą problemą.
„Ketvirtoji valdžia“ galima, kai masinės žiniasklaidos technologinės galimybės
pralenkia visuomenės refleksyvumo lygį, o masinė žiniasklaida yra vyraujantis
informacijos šaltinis. Teigiama, kad policentriškai informuotos kasdienybės ir
profesionalesnės politikos kontekstuose masinė žiniasklaida ilgainiui praran-
da savo galią. Apibūdinama paradoksali situacija, kai daugiau informuoti
ir žinantys piliečiai atsisako aktyviau dalyvauti ne tik populistinėje, taip pat
masinės žiniasklaidos konstruojamoje politikoje, bet ir profesionalumo sa-
vybėmis pasižyminčioje politikoje. Tai vadintina refleksyviu nedalyvavimu.
Manoma, kad tokios padėties ištakų reikėtų ieškoti informacijos transformavi-
mo į žinias procesuose. Greta to, kad žinios – tai įrodytas teisingas įsitikinimas,
svarbu pabrėžti, kad žinios yra pažinimo ir įgūdžių, kuriuos asmenys vartoja
spręsdami problemas, visuma. Žinios numano nuomonę, veiklą ir refleksiją;
informacija, neskatinanti veikti, nėra žinios. Toks žinių kvalifikavimas skatina
„ketvirtosios valdžios“ dekonstrukciją.*

*Pagrindiniai žodžiai: informacija, informuota kasdienybė, informuotu-
mo-dalyvavimo barjeras, masinė žiniasklaida, žinios, politinis dalyvavimas,
refleksyvus nedalyvavimas, valdžia.*

Problema

„Iš kur tas pašėlęs poreikis, ta manija ir ta būtinybė žinoti, kasdien gyven-
ti šniokščiant informacijoms ir kęsti tą nuolatinį mūsų galvų bombardavimą

daugybės neįdomių ir svarbių, sensingų ir nesvarbių žinių“ (P. Sloterdijkas).¹

„Šiandien informacijos mitas užgožia rimtesnius aiškinimus. Taip sakdami nemenkiname informacijos ir jos technologijų. Jų poveikis visuomenės pokyčiams didžiulis ir neturi precedento. Tačiau šių pokyčių priežastys yra kur kas gilesnės nei vien informacija“ (J. S. Brownas, P. Deguid).²

„[M]ašinos, finansinis kapitalas, masinė žiniasklaida ir mokslinės-techninės žinios: šie ištekliai yra visų milžiniškų dabarties materialinių nelygybių pagrindas“ (Ch. Tilly).³

„Elektroninio ryšio ir informacinių sistemų plėtra įgalina vis didesnę erdvinio gretinimo ir kasdienio gyvenimo funkcijų – darbo, apsipirkimo, pramogų, sveikatos priežiūros, švietimo, viešųjų paslaugų, valdymo ir kt. – atsiskyrimą“ (M. Castellsas).⁴

„Mūsų visuomenė vis labiau diferencijuojasi pagal santykio su žiniasklaida būdą – skirtingos visuomenės grupės skirtingai reaguoja į informacinius poveikius. Todėl pasinaudoti žiniasklaida, vadinasi, pasinaudoti jėga. Ypač valdžios santykiuose su visuomene. Tada kyla klausimas: „Ar galima demokratinę valdžią, santykiuose su visuomene panaudojančią jėgą, vadinti demokratinę? Ir visuomenė, kokia tuo atveju yra, ar yra demokratinė?“ (L. Bielinis).⁵

Visuomenės informuotumas, masinė žiniasklaida, politinė valdžia ir kasdienybė susisaistė prieštariniais saitais. Šios savitiškos „priešybių vienovės“ padariniai sudėtingai numatomi, dažnai būna nelaukti. Netikėčiausias yra informuotų piliečių vis mažėjantis dalyvavimas viešojoje veikloje. Dar nestokojama bandymų šią „priešybių vienovės“ problemą spręsti pasitelkiant „ketvirtosios valdžios“ metaforą, masinei žiniasklaidai suteikiant „hiperrealybės“ kūrėjo ir politinės jėgos prasmę. Tokią labiau paplitusią prieigą reprezentuoja L. Bielinio knygos *Visuomenė, valdžia ir žiniasklaida; prieštaringa komunikacinė simbiozė* pavadinimas ir dėstomas problemos sprendimo būdas. Analogišką situaciją aptinkame ir M. Prioro studijoje *Post-Broadcast Democracy*.⁶ Tačiau abu autoriai „ketvirtosios valdžios“ proveržį baigia išvadomis apie masinės žiniasklaidos trūkumus skatinant

1 Sloterdijk P. *Ciniškojo proto kritika*. Vilnius: Alma littera, 1999, p. 371–372.

2 Brown J. S., Deguid P. *Socialinis informacijos gyvenimas*. Vilnius: Charibdė, 2004, p. 31–32.

3 Tilly Ch. *Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. 140.

4 Castells M. *Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. I tomas. Tinklaveikos visuomenės raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2005, p. 388.

5 Bielinis L. *Visuomenė, valdžia ir žiniasklaida: prieštaringa komunikacinė simbiozė*. Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 60–61.

6 Prior M. *Post-Broadcast Democracy. How Media Choice Increases Inequality in Political Involvement and Polarizes Elections*. New York: Cambridge University Press, 2007.

piliečių viešąją veiklą. Susipažinus su P. Sloterdijko teiginiais, nekyla joks noras į pagalbą pasitelkti masinę žiniasklaidą. Nesutikdamas su P. Sloterdijko teiginiu, esą „žiniasklaida iš tiesų gali ontologiškai reorganizuoti tikrovę mūsų galvose“⁷, cituoju kitą jo mintį apie masinę žiniasklaidą: „Be metų metus trukusių bukinimo ir lankstumo treniruočių jokia žmogaus sąmonė nepakels to, ko iš jos reikalauja vieno vienintelio iliustruoto žurnalo pervartymas; ir be intensyvaus pratinimo niekas, jeigu nenorės išsiskirti, neištvers to nuolatinio reikšmingų ir nereikšmingų dalykų ribėjimo, to kaitaliojimosi žinių, kurioms dabar reikia didžiausio dėmesio, o po akimirkos jau būna visiškai neaktualios.“⁸ Nemanau, kad šia citata pranešama nors kiek didesnė naujiena; greičiau tik primenama masinės žiniasklaidos esmė ir giluminiai padariniai, taip pat tai, kad masinė žiniasklaida yra mūsų kasdienio gyvenimo atributas, kad ir kokios, bet vis tiek informacijos teikėjas, mūsų veiklai įtaką daranti komunikacija. Didesnė naujiena būtų klausimas, ar „bukinimo ir lankstumo treniruotės“ nėra neišvengiamos? Pažymėtina, kad masinė žiniasklaida nėra žmonių nei būties, nei buities neatskiriamas komponentas; gyvenimas nenutrūktų, jei masinė žiniasklaida nustotų egzistavusi.⁹ Tačiau šiandieną gyvename ir visada gyvensime su masinės žiniasklaidos stiprybėmis ir silpnybėmis.¹⁰ Neretai teigiama, kad būtent masinė žiniasklaida diktuoja politinius sprendimus, net ne praneša apie įvykius, bet sprendžia, „kas gali, o kas negali“ įvykti. Iš masinės žiniasklaidos tikimasi demokratijos garantijų, valdančiųjų kontrolės. Drauge didėja ir įtarumas masinės žiniasklaidos atžvilgiu: žiniasklaida gyvena pagal verslo principus, siekia pelno ir tampa oligopoliška. Didėja masinio informavimo priemonių kvazipliuralizmas (verslumo prioritetas unifikuoja informacijos par(er)davimą). Masinė žiniasklaida skleidžia gandus ir sukelia paniką, gali paskatinti smurtą, nusikalstamumą. Masinė žiniasklaida, pati spręsdama, ką ir kaip skelbti, pati riboja ir savo funkcionalumą. Dar labiau savo funkcionalumą ji riboja skelbdama neteisingą ar tendencingą informaciją, pažeisdama žmogaus teises, vis labiau tapdama bulvarinė. Pavojingiausia, kad masinė žiniasklaida informuoja visuomenę be jokio įsipareigojimo dėl galutinio rezultato; hipertrofuotas pastangas informuoti galima vadinti „informavimo beprotybe“. Naujausias tokių žiniasklaidos pastangų pavyzdys yra

7 A. Giddensas nemano, kad žiniasklaida sukūrė autonomišką „hiperrealybę“, kurioje „ženklas arba vaizdinys yra viskas“ (Giddens A. *Modernybė ir asmens tapatumas. Asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai, 2000, p. 420).

8 Sloterdijk P. 1999, p. 587, 371.

9 Masinė žiniasklaida yra nuolat atsinaujinančių, tarpusavyje vienareikšmiai tiesioginiai loginiai ir prasminiai ryšiai nesusijusių, siekiančių viską aprėpti ir paminėti, turinčių tendenciją trumpėti ir siekti mozaikos efekto, neretai vienas kitam prieštaraujančių pranešimų rinkinys.

10 Castells M. 2005, p. 325–372; McChesney R. W. *Communication revolution. Critical junctures and the future of media*. New York: The New Press, 2007.

žurnalistų iš R. Murdocho žiniasklaidos imperijos „News Corporation“ telefoninių pokalbių klausymasis.

Masinė žiniasklaida yra visuomenės informavimo priemonė ir agentas, bet jos vaidmuo visuomenės informavimo ir informuotumo procesuose nėra aiškus bent jau todėl, kad visuomenę informuoja ne tik masinė žiniasklaida; visuomenė informuojama ir profesinės žiniasklaidos, ir visą gyvenimą trunkančio mokymosi, ir valstybės tarnybų, ir kt. Masinė žiniasklaida intensyviai informuoja visuomenę, bet visuomenės informuotumas nėra tiesiogiai proporcingas masinės informacijos srautams.

Masinė žiniasklaida daro įtaką ir politikams, ir visuomenei. Žiniasklaidos priemonių savininkai, o atskirais atvejais ir žurnalistai, dalyvauja politikoje kaip savarankiškos ar inkorporuotos politinės jėgos, siekia politinės valdžios. Masinės žiniasklaidos net nepavadinsi simboliškai, kadangi žiniasklaida pati deklaruoja savo „valdžią“. Tačiau iš tikrųjų masinė žiniasklaida, kaip informacijos judėjimo kanalas, yra tik politinės valdžios išteklius ir politinės kovos arena. Išteklių mastas ir svarba dažniausiai sukuria „valdžios“ regimybę.

Bet kuriuo valdžios apibrėžimo atveju rizikuojame pratęsti nesibaigiančią diskusiją. Todėl čia pateiksime tik savotiškas valdžios apibrėžimo sociologines ir politologines „koordinates“.¹¹ Sociologiniu požiūriu valdžia, susijusi su sociumo prigimtimi, yra neišvengiama ir iš esmės nėra nei bloga, nei gera. Valdžia apibrėžtina kaip bet kuriems socialiniams santykiams būdinga, neatskiriama, t. y. natūrali, o ne svarstyti ir įrodinti „papildoma“ sociumo struktūra, kuria žmonės naudojami siekdami kryptingai ir koordinuotai keistis, įvesti tvarką savo santykiuose. Politologiniu požiūriu valdžia apibrėžtina kaip įgaliotų ir įgalinusių, o iš tikrųjų dominuojančiųjų ir paklūstančiųjų santykiai. Politikos mokslininkai valdžią paprastai tapatina su šių santykių asimetrija ir ieško būdų, kaip šią asimetriją sumažinti. Bet dar nedaug yra sisteminių svarstymų, kodėl politinės valdžios santykiai turi periodiškai nutrūkti (nors ir ne pasibaigti) tada, kai didžioji dauguma visuomenės narių arba deleguoja savo įgaliojimus spręsti viešąsias problemas atstovams, arba apskritai nedalyvauja viešojoje veikloje. Dar mažiau sisteminių svarstymų, kada politinės valdžios santykių „natūralus“ nutrūkdamumas demokratijose gali peraugti, o autokratijose – likti negrįžtama mažumos – meritokratinės ar autokratinės – politinio valdymo forma. Atkreipkime dėmesį, kad visuomenės konsoliduojasi ne tik demokratinėmis, bet ir autoritarinėmis (nebūtinai smurtinėmis) formomis.¹²

11 Abi „koordinacinių ašis“ viename asmenyje puikiai reprezentuoja P. Bourdieu (П. Бурдьё. *Социология политики*. Москва: Socio-Logos, 1993).

12 Göbel Ch. *Authoritarian Consolidation*. European Political Science, 2011, vol. 10, nr. 2, p. 176–190.

Masinė žiniasklaida „valdžia“ dažniausiai apibūdinama būtent kaip papildomai susiklosčiusi, bet tapusi „natūralia“ struktūra: viena vertus, kaip nauja totalybė, lemianti žmogaus pasirinkimus; antra vertus, kaip būtina reakcija į politinės valdžios santykių asimetriją; trečia vertus, kaip politinės valdžios santykių nenutrūkstamumo garantas.¹³ „Ketvirtosios valdžios“ funkcijų vardiklis siejamas su politinio informavimo ir politinio dalyvavimo tiesioginio ryšio „aprūpinimu“; lyg tai informuotumas viena-reikšmiškai skatina politinį aktyvumą, o pastarasis lemia „geresnius“ politinės valdžios santykius. Visuomenės informuotumo ir politinės valdžios santykių pobūdžio ryšys paprastai nusakomas tiesioginėmis priklausomybėmis: a) mažesnio informuotumo ir mažesnio dalyvavimo atveju valdžios santykiuose vyrauja prievarta, smurtas, didinantys dominavimo-paklusimo asimetriją ir mažinantys valdžios veiksmingumą; b) didesnio informuotumo ir didesnio dalyvavimo atveju valdžios santykiuose atsiranda siekių bendrumo ir pilietinės savitvartos refleksija, mažinanti dominavimo-paklusimo asimetriją ir didinanti valdžios veiksmingumą. Tačiau toks tiesmukas ryšys abejotinas. Taip pat neskubėkime teigti, kad „informacinėje visuomenėje“ valdžios santykių asimetrijos pagrindas yra nevienodas informuotumas.

Iš tikrųjų matome individų informuotumo didėjimą (tai ir žiniasklaidos nuopelnas), kalbame apie informuotumo imperatyvą, tačiau individų dalyvavimas viešojoje veikloje, vadinasi, politinės valdžios santykiuose, nenumaldomai mažėja (ar tai nėra kitas žiniasklaidos nuopelnas?). Suserime demokratijos šalininkai net išrado „demokratiją be dalyvavimo“, arba postdemokratiją.¹⁴ Postdemokratijos konstruotojai nesitiki, kad galingos mažumos gali nustoti diktuoti sąlygas „iš viršaus – į apačią“. Tiesą sakant, istorija tokio diktato prasmės nepaneigė (nors ir bandė). Mūsų analizei ne mažiau svarbios kitos dvi prielaidos. Pirmoji prielaida: maža dalyvauti kritikuojant, reikia dalyvauti sprendžiant viešąsias problemas. Antroji prielaida: plėtos efektą sukuria ne dalyviai, bet žinantieji.

Informuotumas ir dalyvavimas yra susiję sudėtingesniais ryšiais, nei įprasta manyti. Valdžios santykių informuotumo reikmės dar nebyloja apie didėjančio informuotumo tiesioginę įtaką valdžios santykių „normalizacijai“. Masinės žiniasklaidos „visagalybė“, o iš tikrųjų niekuo nesusaistytas informacijos daugybingumas informuotų individų nepaskatina aktyviau ir

¹³ Žiniasklaidos tyrinėtojai neretai patys mano ir žurnalistikos studentams teigia, kad „ketvirtoji valdžia“ yra nuolatinė tarpinė ir „prižiūrėtoja trijų pagrindinių valdžių – įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės“ (Urbonas V. *Pasaulio žiniasklaidos sistemos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2003, p. 11).

¹⁴ Crouch C. *Post-Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004; Guéhenno J.-M. *Das Ende der Demokratie*. München, 1994.

atsakingiau dalyvauti politikoje. Prasminga svarstyti, ar „ketvirtoji valdžia“ tam tikrame visuomenės informuotumo (o ne informavimo) lygyje šio ryšio nepadaro atvirkiščiai proporcingo ir apskritai turi galią tik monocentriškai informuojamiems ir atitinkamai informuotiems individams. Tam tikras visuomenės informuotumo lygis čia siejamas su naująja policentriškai informuota ir refleksyvia kasdienybe.

Visuomenės informavimo tendencijų, masinės žiniasklaidos raidos, politinės valdžios ieškojimų ir kasdienybės transformacijos sukurtą problemine situaciją galima tyrinėti pasitelkiant informuotumo-dalyvavimo barjero informuotoje kasdienybėje koncepciją. Šios koncepcijos esmę sudaro ne nelygaus informuotumo ir net ne nelygaus žinojimo akcentavimas, bet tokio informacijos transformavimo į žinias lygio apibrėžimas, kai atsisakoma aktyviau dalyvauti viešojoje veikloje ne dėl informacijos stygiaus, bet būtent dėl pakankamo informuotumo ir net gero viešųjų reikalų išmanymo. Ši prieiga akcentuoja, kad valdančiųjų noras valdyti (dominuoti)¹⁵ nepriklauso nuo to, ar jie pakankamai informuoti ir išmano, ar jie nepakankamai informuoti ir mažai išmano viešuosius reikalus, tačiau ši prieiga akcentuoja, ar norintieji valdyti ir valdantieji yra (siekia tapti) politikos profesionalais; spręsti problemas žinant – profesionalų priedermė.

Informuota kasdienybė

Kasdienybės motyvą pasitelkiame siekdami atkreipti dėmesį į tris dalykus: 1) kasdienybė aprėpia vis įvairesnes žmogaus gyvenimo sritis; 2) visuomenės informavimas tapo kasdienis; 3) politika, neformuluojanti kasdinių problemų, nesulaukia nors kiek didesnio visuomenės dėmesio.

Kasdienybė yra stabiliai ir ilgai pasikartojantys, t. y. įprasti, arba rutiniški individų santykiai, šių santykių reprodukcija. Visiems priimtina praktika arba tai, kas daroma iš įpročio, yra kasdienės veiklos pagrindas. Veiklų pasikartojimas ir yra „gyvenimo esmė“; būtent veiklų pasikartojimas yra svarbiausia visuomenės reprodukcijos sąlyga. Kasdienis gyvenimas yra numatytos (laukiamos) veiklos srautas, kad ir kur jis vyktų: buityje, profesinėje ar viešojoje erdvėje. Moderniose visuomenėse netenka prasmės kasdienybės atskyrimas nuo profesinės veiklos, buvimo viešojoje erdvėje ir tapatinimas su privačiu „mažo žmogaus“ arba „liaudies“ gyvenimu, tapatinimas su „naiviu mąstymu“, „gaivališku“. Nors M. Edelmanas akcentuoja mums nepriimtina kasdienybės ir viešųjų reikalų skirties motyvą, tačiau jis ragina nenuvertinti kasdienės patirties, pabrėždamas, kad „simboliai, kalbiniai ir vaizdiniai, neturintys ryšio su

¹⁵ J. Schumpeteris, atrodo, suformulavo aksiomą: valdo norintys valdyti (Schumpeteris J. *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija*. Vilnius: Mintis, 1998, p. 320–321).

žmonių kasdieniu gyvenimu, su jų viltimis ir nusivylimais, sėkmėmis ir nesėkmėmis, yra beprasmiai ir bejėgiai. <...> Politikas, apeliuojantis į dalykus, kurie nesusiję su jo auditorijos gyvenimiškąja patirtimi, gali sulaukti tik abejingumo“.¹⁶

Čia pat būtina pridurti, kad nekasdienybė yra lemtingi (paprastai vienkartiniai arba retai žmogaus gyvenime pasikartojantys) įvykiai: a) neįprasti, bet numatyti ir todėl laukti; b) neįprasti, nenumatyti ir todėl nelaukti.

Keičiasi kasdienybės pobūdis.¹⁷ Kasdienybės pokyčiai tokie kardinalūs, jog kartais net susiklosto įspūdis, kad kasdienybė išnyko. Nelieta nieko pastovaus. Dabar kasdien reikia rinktis: kaip pasielgti, kaip apsirengti, ką valgyti? Moderniosios informacinės technologijos, „sugriaudamos“ laiką ir erdvę, tolimus įvykius pavertė artimais, integravo nuolatinę kaitą, nuolatinį naujumą į kasdienybę. Mes nuolat, tiesiog rutiniškai, sužinome naujienas, susipažįstame su naujais žmonėmis, perkame naujas prekes, gauname naujas darbo užduotis, bet dažniausiai dėl to nieko lemtingo, nekasdienio mūsų gyvenime nenutinka. Žinoma, šis pokyčių „pastovumas“ yra rizikingas, pažadina nepalaužiamas abejones ir netikrumą. Taigi kasdienybė taip pat tapo rizikinga. Socialiniai santykiai darosi daugiau virtualūs, o kartu ir trapūs. Bet ir tai tapo rutina. Su tokia gal net radikalia kasdienybės samprata susitaikome, atkreipę dėmesį į Z. Baumano teiginį apie globalių klajonių pabaigą: „Žmogaus patirtis formuojama ir kaupiama, gyvenimu dalijamasi, jo prasmė suvokiama, absorbuojama, dėl jos deramasi *vietose*“.¹⁸ Globalizacijos aplinkoje svarbu paminėti, kad kasdienybė neatskiriama nuo konkretios patirties, todėl išsiskiria lokalumu.

Perfrazuojant J. Habermasą, gal ir nedera teigti apie nykstančią nekasdienybę, bet kasdienybės ribos tikrai išsiplėtė. M. Castellso apibūdinama „elektroninio kotedžo kasdienybė“ tai patvirtina.¹⁹ Informacijos gausos amžiuje kasdienybė jau nėra tik atskira visuomenės sritis; nyksta aiški riba tarp kasdienybės ir nekasdienybės.²⁰

Mus domina tai, kad informacijos, taip pat politinės informacijos šaltiniai individų pasiekia kasdienybės aplinkoje. A. Giddensas pasakytų, kad didžioji dalis to, ką individai žino apie save ir supančią aplinką, jų informuotumas ir kompetentingumas yra palaikomi praktinės (o ne diskursyvos) sąmonės lygyje.²¹ Praktinei sąmonei būdingas neaiškiai išreikštas individų supratimas, kaip jie turi elgtis įvairiose socialinėse situacijose. Praktinė

16 Edelman M. *Politinio spektaklio konstravimas*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 16.

17 Giddens A. 2000; Bauman Z. *Likvidi meilė: apie žmonių ryšių trapumą*. Vilnius: Aposta, 2007.

18 Bauman Z. 2007, p. 178.

19 Castells M. 2005, p. 388–393.

20 Giddens A. *Runaway World: How Globalisation Is Reshaping Our Lives*. London, 2004.

21 Giddens A. 2000, p. 52–53.

sąmonė projektuoja numatomas veiklas, bet šių veiklų padariniai – ne visada numatyti ir laukti.

Masiškumo siekianti žiniasklaida apeliuoja į „praktinę sąmonę“. Tačiau naujai kasdienybei reikalinga ir specializuota informacija. Nauja informacija ir žinios tampa kasdieniu individo rūpesčiu. Beje, jei individas tebegyvena „senojoje“ kasdienybėje, specializuota informacija jam, žinoma, nereikalinga. Tas pats A. Giddensas teigia, kad kasdienybė vis daugiau remiasi ekspertų sistemomis („specialistų turimą informaciją, kuri yra modernybės refleksyvumo dalis, viena ar kita forma nuolatos perima nespecialistai“) ir darosi refleksyvesnė ir diskursyvesnė.²² Ekspertų sistemos jau nėra kasdienės socialinės tikrovės priešprieša. Jei ekspertų sistemos reikalingos kasdienybei, vadinasi, kasdienybė tampa racialesnė. Kasdienybę sparčiai racionalizuoja masinis aukštojo mokslo išplitimas. „Praktinė sąmonė“ darosi atviresnė profesinei žiniasklaidai ir kitiems informavimo šaltiniams, linkusi pati „įeiti“ į atitinkamas duomenų bazes, gauti informaciją be tarpininkų – masinės ar profesinės žiniasklaidos – ir suformuoti žinias, reikalingas praktinei veiklai. Tokiu būdu norime pabrėžti, kad kasdienis žinojimas jau nėra tik savaiminis „visiems prieinamas žinojimas“. Kasdienis visiems prieinamas žinojimas dabar reikalauja papildomų ir pastovių informacijos apdorojimo pastangų. Privalome savęs kaskart klausti: trokštame žinių ar tik informacijos? Informuota kasdienybė reiškia, kad profesionalai praranda autonomiją neprofesionalų atžvilgiu, o neprofesionalai darosi savarankiškesni. Profesionalų išmanymas ne visada tenkina informuotos kasdienybės „klientus“. Nors „praktinė sąmonė“ vis dažniau susiliečia su universalizuojančiais diskursais, kasdienėje sąmonėje vyrauja situacinis žinojimas.

Vis dėlto kasdienybė negali (niekada negalės?) pasiremti visa ekspertinių sistemų informacija, nes, viena vertus, šiai informacijai būdingas specializuotumas ir abstraktumas, antra vertus, ši informacija neretai būna ribojama ar net įslaptinta.

Nagrinėjamos problemos atžvilgiu svarbu atkreipti dėmesį, kad intensyvi komunikacija reiškia išsiplėtusius valdžios santykius. Informuoti individai yra potencialesni (bet, pasirodo, nebūtinai realesni) valdžios santykių dalyviai, t. y. jie gali būti refleksyvesni visuomeninių pokyčių dalyviai. Informacinės technologijos (IT) sukūrė galimybes piliečiams ne tik gauti ir pasyviai vartoti, bet ir patiems kurti bei platinti politinę informaciją. Galima diskutuoti su teigiančiais, kad televizija ir internetas išstūmė politiką į gyvenimo užribį. Galbūt dabar politika tiesiog išsitenka savo ribas išplėtusioje naujojoje kasdienybėje, o „ketvirtoji valdžia“ yra masinės, t. y. populiarios

²² Giddensas A. 2000, p. 36, 46–47, 177–182, 221–222 ir kt. Ekspertinių (specialistų) žinių pasklidimo mastą taip pat aptaria A. Toffleris (*Valdžių kaita: žinios, turtas ir prievarta artėjant XXI amžiui*. Vilnius: Tyto alba, 2001).

(supaprastintos ir diskretinės) politinės informacijos teikėja kasdiene tapusiai interaktyviai politinei komunikacijai. Piešiant naujosios kasdienybės paveikslą nedera pamiršti, kad klausimas, ar visa pranešama informacija yra teisinga, dar neatšauktas. Priešingai, informacijos gausa numano tendencingos ir neteisingos informacijos gausėjimą kasdieniame gyvenime. Konstitucinė informacijos laisvės teisė, cenzūros nebuvimas dar nereiškia, kad esame teisingai informuojami.

Sunku sutikti, kad būtent kasdienybėje klostosi ir reprodukuojami politinės valdžios santykiai. Tačiau vienas esminis valdžios santykių elementas – įgaliojimų valdyti perdavimas – tapo neįtikėtinais kasdienis. Neįtikėtai rutiniškas jis yra ne tik nedalyvaujantiems rinkimuose ir panašioje veikloje, bet ir tiems piliečiams, kurie reguliariai dalyvauja balsavimo procedūrose. Keičiantis kasdienybei užgožiamas tradicinis politinis aktyvizmas, kurio natūralus mažėjimas net pažadina abejones dėl politinio lygiateisiškumo išlikimo, formuluoja valdančiųjų įteisinimo klausimą. Tokių abejonių fone vertinga atidžiau analizuoti Ch. Tilly teiginį, kad demokratija klesti, kai kasdienio gyvenimo nelygybės išlieka nesusijusios su nelygybėmis valstybės ir piliečio santykiuose.²³ Nebūdami tikri, ar išsklaidysime minėtas abejones, turime pasakyti, kad informuota kasdienybė nėra „juodoji skylė“, kurioje, kaip dažnai be pagrindo teigiama, „dingsta politikų, visuomenės veikėjų, žiniasklaidos politinės pastangos“. Kai teigiama, kad domėjimasis politika ir politinis aktyvumas nenumaldomai mažėja, supainiojami du skirtingi dalykai – kova už valdžią ir viešųjų problemų formulavimas bei sprendimas. Piliečiai vis mažiau domisi „kovotojais“, politiniais lyderiais ir politinėmis partijomis, t. y. ta politikos faze, kuri apibūdinama kaip „politika sau“, bet piliečiai darosi atidesni socialinėms ir ekonominėms visuomenės problemoms, jų viešiesiems sprendiniams. Absentizmas nereiškia abejingumo, pavyzdžiui, nedarbui ar pensinio amžiaus ilgimui.

Masinės komunikacijos technologijų ir informuotumo laikais politinis aktyvumas keičia savo formas, jis neišvengiamai darosi virtualesnis, eitynių ir balsavimo demokratiją keičia svarstymų demokratija, socialiniai (pasitikėjimo) tinklai, nors ir susikuria su intencija būti nepolitiški, tampa viešosios politikos segmentais. Tačiau stipriai suklystume teigdami, kad visa „didžioji politika“ jau kasdieniškesnė. Taip, politiniai perversmai, politinių režimų kaita, politiniai skandalai yra kasdieniai. Drauge žinome, kiek ir kodėl „didžioji politika“ riboja visuomenės informuotumą (ir jokia žiniasklaidos galia čia nieko negali pakeisti). Bet tokiu atveju politika lieka už kasdienybės ribų, o valdantieji iš tikrųjų rizikuoja ar net siekia atsiskirti nuo visuomenės.

²³ Tilly Ch. 2007, p. 145.

Informuotumo-dalyvavimo barjeras

Informuotumo-dalyvavimo barjeras nėra nauja analitinė dimensija.²⁴ Į tai atkreipėme dėmesį formuluodami tyrimo problemą. Dabar akcentuosime tą šio barjero sampratą dalį, kuri rodo atvirkščiai proporcingą informuotumo ir dalyvavimo priklausomybę. Tik pirmiau patikslinsime informuotumo ir politinio dalyvavimo sampratą.

Politinis informuotumas dažnai susiaurinamas iki politinių veikėjų pažinimo, jų idėjų ir politinių partijų bei jų programinių dokumentų simbolių atpažinimo. Tačiau tai – tik viena politinės informacijos dalis. Kita dalis kur kas aktualesnė – tai informacija apie viešąsias problemas, jų priežastis ir sprendimo būdus.

Informuotumas yra duomenų–informacijos–žinių jungtis. Dažniausiai apsiribojama duomenų–informacijos jungtimi. Duomenys yra faktai, o informacija – struktūruoti prasmingi ir naudingi duomenys. Greta to, kad žinios – tai įrodytas teisingas įsitikinimas, mums svarbu pabrėžti, kad žinios yra pažinimo ir įgūdžių, kuriuos asmenys vartoja sprenddami problemas, visuma. Tokiu būdu žinojimui (žinioms) suteikiama praktinės veiklos komponento prasmė. Problemoms spręsti maža duomenų ir informacijos, dar reikalingas išmanymas. Sunku nesutikti su A. Juozaičiu, teigiančiu, kad jis geriau už „Transparency International“ žinantis, kaip tvarkytis Lietuvoje, taip pat kaip „atsidėkoti kyšiu“.²⁵ O štai aš, pavyzdžiui, nežinau, kaip tvarkytis Lietuvoje, kai darbo našumas čia tesudaro 46 proc. ES vidurkio. Žinios yra aiškus informacijos suvokimas, atsirandantis ją analizuojant. Tarkime, yra vienodai informuoti individai, bet ir tokiu atveju jų žinios gali iš esmės skirtis. Taigi žinios numano nuomonę, veiklą ir refleksiją. Informacija, neskatinanti kokios nors veiklos, nėra žinios.²⁶ Informacija todėl ir nėra „superrealybė“, kadangi ji nėra neatsiejamai susijusi su veikiančiu individu. Su individo veikla neatsiejamai susijusios žinios.

Politinį dalyvavimą būtina nagrinėti abiem jo aspektais: ir kaip paklūstančiųjų (valdomųjų), ir kaip dominuojančiųjų (valdančiųjų) dalyvavimą. Žinomas politinio dalyvavimo sampratą dera papildyti žinojimo ir refleksyvumo motyvais. Taip pat akcentuotinos naujos dalyvavimo formos, susijusios su modernių IT panaudojimu. Sykiu pabrėžiame, kad pasikeitusi kasdienybė naujoms dalyvavimo formoms suteikia rutinos atspalvį. Elektroninės demokratijos tyrinėtojai analizuoja, kaip naujosios IT galimybės

24 Brown J. S., Deguid P. 2004, p. 17–32.

25 Juozaitis A. *Liberalusis teroras*. Respublika, 2011 m. gegužės 3 d., p. 3.

26 Tokiam informacijos ir žinių apibūdinimui įtakos turėjo: Nonaka I., Takeuchi H. *The Knowledge – Creating Company. How Japanese Companies Create the Dynamics of Information*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1995; Brown J. S., Deguid P. 2004.

gali sujungti svarstymų demokratijos ir dalyvavimo demokratijos²⁷ savybes, skatinančias domėtis pačia įvairiausia politine informacija.²⁸

Moderniosios IT sukūrė galimybę dideliems ir operatyviems informacijos srautams, bet šie netapatūs žinioms. Visuomenė labai greitai gauna itin daug informacijos, bet neturi laiko ją analizuoti, apgalvoti; daug informacijos dingsta taip ir netapusi žiniomis. Masinė žiniasklaida šiuo atveju tenkina vartotojiškos visuomenės reikmes.

Visuomenės modernumą įprasta matuoti jos informuotumu. Iš tikrųjų prasminga kalbėti apie informuotumo imperatyvą moderniose visuomenėse, tačiau matomas ir kitas procesas – pirmynėigės visuomenės išsiskiria didesniais gebėjimais informaciją transformuoti į žinias. Įvertinus visuomenės informuotumo imperatyvą bei netapatinant informacijos ir žinių, galimas pretenzingesnis požiūris į komunikaciją, kaip į žinių įgijimą interpretuojant informaciją ir ją taikant veikloje.

Taigi mes netapatiname žinių su žiniasklaidos pranešimais – naujienomis, o žiniasklaidai suteikiame tik informacijos sklaidos priemonės reikšmę. Esminio informuotumo komponento – žinių formavimo (įgijimo) procesas vyksta ne tik, net ne tiek masinės žiniasklaidos veikimo erdvėje ir ne tik transformuojant masinės žiniasklaidos pranešimuose pateikiamą informaciją.

Informuotumo struktūrą apibūdina ir tai, kokiais kanalais juda informacija: masinė žiniasklaida; profesinė žiniasklaida; masinis švietimas ir masinis aukštasis mokslas; valstybinės informavimo tarnybos; socialiniai (pasišnekučiavimo ar svarstymų) tinklalapiai; apsipirkimo svetainės; tradicinis akivaizdus asmeninis bendravimas. Tokia informavimo kanalų įvairovė vadintina policentrine. Policentriškai informuojami individai yra labiau aktyvūs nei reaktyvūs masinės žiniasklaidos atžvilgiu. Pastebėta, kad asmenys, pasinaudojantys didesniu skaičiumi žiniasklaidos priemonių, labiau nepasitiki žiniasklaida. Atsitiko taip, kad masinė žiniasklaida „okupavusi“ kasdienybę, tapo neadekvati naujajai diversifikuotų informacijos šaltinių ir refleksyvesnei kasdienybei.

Mes visada veikiame neturėdami pakankamai informacijos, juolab žinių. Be to, kad „abejonių ir netikrumo pasaulyje“ niekas neturi pakankamos

27 Dalyvaujamoji demokratija čia suprantama kaip tapatinimosi su bendruomene pasakinta viešoji veikla.

28 Fishkin J. S. *Democracy and Deliberation: New Directions for Democratic Reform*. Yale: Yale University Press, 1993; Keskinen A. *Dalyvaujamoji demokratija ir pilietinė visuomenė: visuomenės sprendimų priėmimas informacijos amžiuje*. Politologija, 1997, nr. 2, p. 28–43; Baločkaitė R., Butkevičienė E., Vaidelytė E., Vinogradnaitė I. *Svarstymų demokratija ir informacinės technologijos: piliečių įgalinimas per šiuolaikines komunikacijos priemones*. Metodinė medžiaga. Vilnius, 2008 (http://www.e-demokratija.lt/public-files/file_1259231642.pdf); Hartz-Karp J., Briand M. K. *Institutionalizing Deliberative Democracy*. Journal of Public Affairs, vol. 9, issue 2, 2009, p. 125–141 (<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/pa.320.pdf>).

informacijos ir tobulų žinių. Pilietis, net ir įstatymų leidėjas, niekada negali turėti pakankamos informacijos, nors ir pasinaudotų visais informacijos šaltiniais, kad galėtų bent apytiksliai išmanyti įstatymus, kurie vienaip ar kitaip paliečia jo interesus, jau nekalbant apie tai, kad jis gali numatyti visus priimtų įstatymų padarinius. Egzistuoja didelė informacijos ir informuotumo nelygybė.²⁹ Informuotumo nelygybę lemia „smegenų mokslumo“, socialinės-ekonominės padėties ir kultūros skirtumai, taip pat pati masinė žiniasklaida. Ypatinga informuotumo nelygybės priežastis yra ekonominė nelygybė; ekonomiškai nelygūs individai turi skirtingas finansines ir laiko galimybes informacijai gauti. Šias skirtingas galimybes galima vadinti pirmuoju informuotumo-dalyvavimo barjero neperžengiamu slenksčiu – visi disponuojame nevienoda informacija. Įtakos informuotumo nelygybei turi ir pati masinė žiniasklaida. Įvairios masinės žiniasklaidos priemonės skirtingai informuoja: TV ir spauda, tradicinė TV ir kabelinė TV.³⁰ Antrasis informuotumo-dalyvavimo neperžengiamas slenkstis – nesugebėjimas informaciją iššifruoti, analizuoti, transformuoti į žinias ir pritaikyti kasdienėje veikloje. Šiai transformacijai reikalinga ekspertinių sistemų informacija ir žinios, bet jų sklaida kasdienybėje, kaip jau rašėme, turi ribas. Taigi nelieka masinės žiniasklaidos „masinės auditorijos“, ji segmentuojasi ir fragmentuojasi. Geriausiu atveju auditorijos masiškumas tėra jos kiekybinė charakteristika.

Žinių motyvas leidžia formuluoti informuotos visuomenės individų (ne)dalyvavimo politikoje barjero darbinį apibrėžimą: informuoti piliečiai politikoje gali dalyvauti ribotai, pirma, todėl, kad gausi, bet nenuosekli informacija apie viešąsias problemas tik ribotai pakeičiama į žinias; antra, informuoti ir žinantys piliečiai suvokia, kad dalyvavimas stokojant informacijos ir žinių yra neracionalus ir pavojingas nenumatytais padariniais. Masiškai informuotoje visuomenėje būtent žinios, o ne informacija yra esminis dalyvavimą politikoje ribojantis veiksnys. Toks informuotumo-dalyvavimo barjero apibūdinimas leidžia formuluoti prielaidą, kad nėra patikimo nei racionalaus-loginio, nei empirinio-praktinio masinės žiniasklaidos išsikerojimo ir dalyvavimo politikoje masto ryšio.

M. Castellsas, aprašydamas, kaip informacinė politika sukuria demokratijos krizę, pastebi kelis mūsų analizei aktualius dalykus. Jei lygintume naująsias politines sistemas, kuriose politinių partijų vaidmuo darosi vis

²⁹ Informacijos netolygumą išsamiau tyrinėja ekonomistai, pvz., Stiglitz J. *The Selected Works of Joseph E. Stiglitz. Vol. 1: Information and Economic Analysis*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

³⁰ Putnam R. D. *Bowling alone. The collapse and revival of American Community*. New York: Simon and Schuster, 2000; Prior M. 2007; Nevinskaitė L. *Žiniasklaidos vartojimas ir pilietinis raštingumas*. Kn.: R. Žiliukaitė, A. Ramonaitė, L. Nevinskaitė, V. Beresnevičiūtė, I. Vinogradnaitė. *Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*. Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 158–179.

labiau neaiškus, su ankstesne partijų dominuojama demokratija, „<...> kurioje partinės organizacijos, daugiausia izoliuotos nuo piliečių daugumos, pačios vienos tvirtindavo politines programas ir kandidatus, – tai dar nebūtų aišku, kuri teikė daugiau galimybių piliečių dalyvavimui <...>“³¹ M. Castellsas kritiškai vertina elektroninę demokratiją: „Viena vertus, jei ši demokratinės politikos forma taptų svarbių diskusijų, atstovavimo ir sprendimų priėmimo įrankiu, ji neabejotinai institucionalizuotų tam tikrą „Atėnų demokratijos“ formą – tiek valstybiniu, tiek ir tarptautiniu lygmenimis. Tai reiškia, kad nors sąlyginai nedidelis, išsilavinęs ir pasiturintis kelių šalių bei miestų elito sluoksniu ir galėtų naudotis šiuo ypatingu informacijos bei politinio dalyvavimo įrankiu ir tokiu būdu plėtotų pilietiškumą, tačiau neišsilavinusios, izoliuotos nuo tinklo pasaulio bei šalių masės ir toliau liktų atskirtos nuo naujojo demokratijos branduolio – lygiai taip pat, kaip vergai ir barbarai klasikinės Graikijos demokratijos aušros laikotarpiu. Kita vertus, gali atsitikti taip, kad netikėtai susikertančių ir išsiskiriančių politinių nuotaikų srautams išsilaisvinus iš racionalizuojančios partijų ir institucijų galios, medijos kaitumas skatins pernelyg daug dėmesio skirti „šou politikai“, kurioje pasipils mados ir mitai. Kitaip tariant, elektroninė politika gali atvesti politikos ir visuomenės individualizaciją iki tokios ribos, kurią pasiekus integracija, konsensusas bei institucijų kūrimas taps sunkiai įgyvendinami.“³² Sykiu M. Castellsui „atrodo, kad naujoji elektroninė komunikacija didžiausią galią turi simbolinės politikos srityje ir į problemų sprendimą orientuotose grupių bei individų santalkose, veikiančiose kitapus vyraujančios politinės sistemos. Neaišku, kokį poveikį demokratijai turi šie dalykai. Viena vertus, leidimas, kad santalkos konkrečioms problemoms spręsti apeitų formalią politiką gali dar labiau pakenkti demokratinėms institucijoms. Kita vertus, jei tarp politinio atstovavimo bei sprendimų priėmimo būtų sukurta kokia nors sąsaja su šiais naujais susirūpinusių piliečių indėlio šalininkais, nepasiduodant technologškai pasikausčiosiam elitui, tuomet galėtų būti sukurta nauja pilietinė visuomenė, o demokratijos pamatu taptų elektroniniu būdu besiskleidžiantis paprastų žmonių tinklas“³³

Dideles M. Castellso citatas pasitelkėme ne tik tam, kad pagrįstume savąją informuotumo-dalyvavimo barjero viziją. Norime atkreipti dėmesį, kad vis dar vyrauja svarstymai apie informuoto „technologškai pasikausčiosio“, vadinasi, profesionalaus politinio elito ir neinformuotų „paprastų žmonių“ valdžios santykius, ir tik neaiškiai artikuliuojama mintis, kaip gali klostytis valdžios santykiai tarp gana, nors, žinoma, nevienodai

31 Castells M. 2005, p. 356.

32 Ten pat, p. 393.

33 Ten pat, p. 394.

informuotų piliečių – ir dominuojančiųjų, ir paklūstančiųjų. M. Castellso minties ištraukas norime sujungti dviem teiginiais, kurių loginis neprieštaringumas ir praktinis pagrįstumas nėra akivaizdus, bet žadinantis naujas diskusijas.

Pirmasis teiginys – didesniu žinojimu grindžiamas formalus dominavimas gali būti atsvertas taip pat pakankamai žinančių piliečių dalyvavimu, bet ne formalios politikos formomis (dalyvavimas rinkimuose, mitinguose ar streikuose), o valdančiuosius neįteisinančiomis formomis, kurios apibūdinamos kaip subpolitika. Subpolitikas formuoja patys jų adresatai, o ne jų nusisekę ar nenusisekę atstovai. Piliečiai, jų bendruomenės ar judėjimai geba aktualizuoti ir formuluoti naujas viešąsias problemas, kurios formaliosios valstybinės politikos lygmenyje sprendžiamos neefektyviai arba apskritai neformuluojamos. Subpolitikos – pilietinės visuomenės produktas. Subpolitikos yra neaiškiai artikuliuotas bandymas atskirti politiką nuo politikų. Atrodo, tai gali paskatinti valdančiuosius susivokti, kad jie nesusidoroja su savo funkcijomis, taigi juos gali pakeisti kiti, „paprasti“, bet žinančys, kaip spręsti problemas, žmonės.

Antras teiginys – žinomas posakis „*Nedalyvauju, nes vis tiek manęs niekas negirdi ir nieko nekeičia*“, turėtų būti keičiamas posakiu „*Nedalyvauju, nes nežinau, kaip galima pakeisti esamą padėtį*“ arba „*Nedalyvauju, nes žinau, kad kitaip būti negali*“. Vadinasi, teigiame galimą atvirkščiai proporcingą priklausomybę tarp informuotumo ir dalyvavimo. Tai yra kraštutinė informuotumo-dalyvavimo barjero išraiška. Šį kraštutinumą galima paryškinti G. Sartori negatyvisto pavyzdžiu: „Kad alternatyvos galėtų būti dar blogesnės arba kad apskritai nėra jokių alternatyvų, jam (negatyvistui – V. L.) suvis neateina į galvą, o jei ateina, tai retai.“³⁴

Tokia informuotumo-dalyvavimo barjero samprata numano sutartą valdžios galių koncentraciją norinčios valdyti profesionalios mažumos rankose. Tačiau tokia informuotumo-dalyvavimo barjero samprata neapibūdina „žinančios-nedalyvaujančios“ visuomenės kaip sociumo, kuris nesinaudoja demokratine politinio dalyvavimo teise ir todėl neturi ateities.³⁵ Informuotumo-dalyvavimo barjeras nėra kliūtis valdančiųjų įteisinimui. Nors valdžios santykių lauko išsiplėtimas informuotoje kasdienybėje nesugriauna dominavimo–paklusimo vertikalės, gal net ją labiau išryškina, tačiau valdžios santykių „koordinatėse“ išsiplėčia horizontalioji dalis, reiškianti, kad visuomenėje yra daugiau potencialių viešojo vyksmo, viešųjų

³⁴ Sartori G. *Lyginamoji konstitucinė inžinerija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001, p. 146.

³⁵ A. Ramonaitė išreiškia vyraujančią nuomonę, anot kurios, visuomenė, nepasinaudojusi demokratinio dalyvavimo galimybėmis, negali tikėtis sėkmės. (Ramonaitė A. *Posovietinės Lietuvos anatomija*. Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 114).

svarstymų dalyvių. Būtent potencialių, nes informuotas ir žinantis individas daugiau orientuojasi į save nei į bendruomenę ir jos gyvenime dalyvauja vis epizodiškiau, drauge toks individas mano galįs vienas pats spręsti apie visuomenės problemas ir kategoriškai reikalauja iš politinio proceso atvirumo savo nereguliariam dalyvavimui. Jeigu principinis demokratijos bruožas būtų tik didesnė kaita dominavimo–paklusimo santykių vertikalėje, o priimamų viešųjų sprendimų rezultatyvumas – tik išvestinis demokratijos bruožas, tada informuotumo–dalyvavimo barjeras nederėtų su demokratija. Masiškas ir efektyvus dalyvavimas politikoje skiriasi.

Politikos profesionalizacijos, kurią tuojau pat aptarsime, ir absentizmo kontekstuose norima atkreipti dėmesį į žinančiųjų–dalyvaujančiųjų, kaip ir į nežinančiųjų–dalyvaujančiųjų populizmą; žinantieji–dalyvaujantieji yra refleksyvūs populistai, o nežinantieji–dalyvaujantieji – manipuluojami populistai. Vis dėlto abiem atvejais kalbame apie tai, kad populistinis dalyvavimas politikai nesuteikia efektyvumo. Žinomas politinio dalyvavimo sampratas papildę žinojimo ir refleksyvumo motyvais, informuotos kasdienybės ir politikos profesionalizacijos aplinkoje negalime inerciškai teigti, kad politikoje nedalyvaujama tik dėl informacijos ir žinių stokos. Pasirodo, politikoje nedalyvaujama turint pakankamai ir informacijos, ir žinių. Tad svarstyti ir kita nedalyvavimo ar riboto dalyvavimo politikoje priežastis – informuotumas ir žinojimas. Ši priežastis tuo svarbesnė, kuo daugiau politika pažengia profesionalizacijos keliu. Visa tai kuria refleksyvaus nedalyvavimo politikoje reiškinį.

Masinės žiniasklaidos vieta ir vaidmuo profesionalioje politikoje

Pagrindinis šios dalies teiginys toks: nors politikai tampant profesionalėse jos agentams būtina ekspertinių sistemų informacija, o masinė žiniasklaida nėra visiškai atvira profesinės informacijos sklaidai, masinė žiniasklaida išlieka būtinu politinės komunikacijos kanalu.

Net kilus prieštaravimui tarp politikos profesionalizacijos ir demokratinizacijos, politika darosi profesionalesnė. Sparčiai plintantis politikos profesionalizacijos būdas yra ekspertų pasitelkimas. Profesionalesnės politikos reikmes lemia vis daugiau ir sudėtingesnių viešųjų problemų formulavimas ir sprendimas, racionalesnės politikos lūkesčiai. Didelė politikos profesionalėjimo paskata yra subpolitikos(y) plėtra.

Politikos profesionalumo lygis gali būti matuojamas skale „turėti valdžią“ – „būti valdžia“. Politikos profesionalizacija akcentuoja būtent buvimą valdžia, t. y. gebėjimą rezultatviai spręsti konkrečias viešąsias problemas. Informuotoje visuomenėje nepakanka turėti valdžią, reikia būti valdžia; informuotoje visuomenėje galima turėti valdžią ir drauge nebūti valdžia.

Politikos profesionalizacijos jau negalima sieti tik su ilgalaikiu ir visa darbo diena pasižyminčiu įsitraukimu į politiką, būtinos atitinkamos kompetencijos.

Politikos profesionalizacija, galimà tiek, kiek informacija paverčiama žiniomis, nurodo tiek masinės žiniasklaidos ribas, tiek telkiasi ją saviems tikslams pasiekti. Masinė žiniasklaida nespėja ir negali suspėti iš paskos profesionalesnei politikai. Tuo pat metu profesionalesnė politika sulaukia priešpriešos, t. y. nesupratimo netolygiai informuotoje kasdienybėje, todėl turi naudotis masinės žiniasklaidos paslaugomis populiariai aiškinant viešąsias problemas ir jų sprendinius. Rezultatyviai dalyvauti sprendžiant viešąsias problemas masinei žiniasklaidai trukdo jos pranešimų elementarumas ir fragmentiškumas. Net pasitelkdama ekspertus, o tai daro vis dažniau,³⁶ žiniasklaida negali tapti visaverte informavimo sistema. Viena vertus, tai lemia informacijos šaltinių įvairovė. Antra vertus, kuo profesionalesnė (specialesnė) informaciją masinė žiniasklaida pateikia, tuo siauresnė yra jos auditorija. Tai visiškai nesiderina su masinės žiniasklaidos specializacija – „operatyviu koliažu“ ir komerciniais tikslais. Todėl sudėtingos viešosios politikos problemos ir sudėtingi jų sprendimo būdai masinėje žiniasklaidoje pateikiami taip, kad į pranešimus kuo greičiau sureaguotų kuo didesnė auditorija. Taip siekiama ir įtakingumo, ir verslo konkurencingumo. Masinė žiniasklaida tokiu būdu išlaiko savo galią politiniuose procesuose. Tačiau tai lemia neaiškią ribą tarp populiarumo ir populizmo. Itin supaprastinti yra politiniai pranešimai. Kad apskritai populiarī informacija sukuriama pardavimo (komerciniais) tikslais, suprantama, bet kiekvienu atskiru atveju reikia aiškintis, ar parduodama nereikalinga, ar neteisinga informacija. Taigi tobulesniam politiniam dalyvavimui reikalingos lemiamos informacijos iš masinės žiniasklaidos visuomenė negauna. Tačiau tai nėra principinis valdžios santykių informuotumo trikdys; masinė žiniasklaida jau nėra nei vienintelis, nei viską lemiantis informavimo kanalas.

Masinė žiniasklaida, būdama reikalinga profesionaliai politikai, nuolat atkuria valdžios santykių asimetriją. P. Bourdieu, tyrinėjęs Prancūzijos laikraščių ir politinio informuotumo ryšį, pastebėjo, kad spauda „reprodukuoja opoziciją tarp tų, kurie kuria politiką veiksmais, kalbomis ir mintimis, ir tų, kurie jai paklūsta, tarp veikiančios nuomonės ir nuomonės, paskatintos veiksmai“.³⁷

³⁶ Albæk E. *Ekspertizė ir viešoji politika: keisti sugulovai?* Vilnius: Eugrimas, 2004, p. 76–87. Pastebima, kad ekspertai pasitelkiami ne tiek naujiems mokslo rezultatams pristatyti, kiek komentuoti, interpretuoti politines, socialines, ekonomines ir kitas problemas. Tai galima vertinti ne tik kaip faktų pateikimą, bet ir žinojimo skatinimą.

³⁷ Бурдьё П. *Социология политики*. Москва: Socio-Logos, 1993, p. 136.

Politikos mokslas gerokai užtruko tyrinédamas faktą, kad demokratinėse sistemose gebėjimą patekti į valstybės institutus, t. y. valdyti, lemia gebėjimas sutelkti piliečių balsų daugumą, o piliečių balsams telkti reikalingos masinės žiniasklaidos paslaugos. Vis dėlto stokojame supratimo, kokie šio gebėjimo bet kokiomis priemonėmis sutelkti daugumą padariniai dominavimo–paklusimo santykiams ir politinių sprendimų kokybei. E. Albækas nuogaštuoja, kad ekspertų dalyvavimas interpretuojant šandienos įvykius žiniasklaidoje „kompromituoja demokratines vertybes“, „[j]ei politinė polemika taip tampa tik ekspertų kompetencijos sritimi, t. y. jei žiniasklaidoje plintanti specialistų panauda sudaro visuomenei įspūdį, kad politiniai ir socialiniai konfliktai gali būti išspręsti tik remiantis specialiomis, mokslinėmis žiniomis ar kad tik ekspertai ir kiti labai specializuoti politiniai veikėjai turi pakankamai žinių politinei diskusijai ir politinių sprendimų priėmimui“.³⁸ Tai – neblogas demokratinio primityvizmo pavyzdys. Drauge pažymime: kuo dažniau apeliuojama į paklūstančiųjų savarankiškumą ir atsakomybę, tuo dažniau kreipiamasi į specialistus. Tokiame kontekste hipotetiškai teigiame, kad informatyvumo-dalyvavimo barjeras ir politikos profesionalizacija lemia valdžios santykių asimetrijos pastovumą. Dominavimo–paklusimo santykių simetrijos lūkesčiai nukelia mus už socioumo galimybių ribų.

Išvados

Individų informuotumas, masinė žiniasklaida, politinė valdžia ir kasdienybė tik iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti esą modernių visuomenių vientisumo sąlygos. O iš tikrųjų tai yra „priešybių vienovės“ komponentai. Ši „priešybių vienovė“, vertinant daugiau masinės žiniasklaidos požiūriu, lemia:

1. Visuomenės informuotumo imperatyvas. Keičiantis kasdienybei ir politikai virstant profesionalėse, masinei žiniasklaidai jos nesuteikia didesnės galios. Priešingai, masinė žiniasklaida tampa neadekvati diversifikuotų informacijos šaltinių ir refleksyvesnei kasdienybei, todėl „ketvirtosios valdžios“ galia nyksta. Masinės žiniasklaidos informavimas yra netobulas labiau nei kitų komunikacijos priemonių. Masinės žiniasklaidos teikiama informacija nėra pakankama, kad politinio vykimo dalyvis tvirtai apsispręstų: pirma, kam ir kokius įgaliojimus suteikti; antra, ar siekiantieji įgaliojimų formuluoja tikrąsias viešąsias problemas ir žino jų sprendimus? Masinė žiniasklaida išsaugo galią mažų, paprastai monocentriškai informuotų individų atžvilgiu. „Keturtoji valdžia“ galima, kai masinės žiniasklaidos

³⁸ Albæk E. 2004, p. 87.

technologinės galimybės aplenkia visuomenės refleksyvumo lygį ir yra vyraujantis informacijos šaltinis. Masinės žiniasklaidos „aukso amžius“ tęsiasi kraštuose, kuriuose išlikusios populistinės politikos, visuomenės mobilizavimo ir manipuliavimo reikmės bei jau turi galimybes informacinės technologijos.

2. Informuotose visuomenėse, esant skirtingam informuotumui, plečiantis ekspertų sistemoms ir vykstant politikos profesionalizacijai, valdžios santykių asimetrija ir pertraukiamumas nemažėja, o masinė žiniasklaida politinės valdžios santykiams nesuteikia papildomo veiksmingumo. Padidėjus informacijos srautams, politinės valdžios santykiuose žiniasklaida greičiau palaiko dominavimo–paklusimo asimetriją, nei ją keičia viešųjų siekių bendrumo ir pilietinės savitvardos refleksija. Valdžios santykių pobūdis tiesiogiai nepriklauso nuo informacijos masto, kadangi bet kuriuo atveju atskirų visuomenės segmentų informuotumas išlieka nevienodas, tad nevienoda ir jų galia keisti tikrovę. Informacijos gausą su prievartos, manipuliavimo ar refleksijos mastu valdžios santykiuose saisto informacijos (ne) transformavimas į žinias. Dominavimo–paklusimo santykių asimetriją tam tikru mastu gali sumažinti ne daugiau informuota, o daugiau žinanti visuomenė. Tačiau daugiau žinanti visuomenė suvokia, kad maža tik kritikuoti valdančiuosius, reikia gebėti valdyti geriau už juos. Kritika be pozityvių idėjų, t. y. be išmanymo, kaip spręsti problemas, informuotoje visuomenėje neturi poveikio. Nei dominuojantiems, nei paklūstantiesiems nėra paprasta paversti informaciją žiniomis. O valdo (tebevaldo) norintys dominuoti. Masinė žiniasklaida negali turėti lemiamos įtakos tam, kad valdytų daugiau informuotieji ir žinantieji. Paradoksas, bet informuoti ir žinantys individai atsisako tradicinėmis formomis dalyvauti ne tik populistinėje, taip pat masinės žiniasklaidos konstruojamoje, bet ir profesionalumo savybėmis pasižyminčioje politikoje. Tai – refleksyvus nedalyvavimas.

LITERATŪRA

- Albæk E. *Eksperetizė ir viešojo politika: keisti sugulovai?* Vilnius: Eugrimas, 2004.
- Baločkaitė R., Butkevičienė E., Vaidelytė E., Vinogradnaitė I. *Svarstymų demokratija ir informacinės technologijos: piliečių įgalinimas per šiuolaikines komunikacijos priemones*. Metodinė medžiaga. Vilnius, 2008 (http://www.e-demokratija.lt/public-files/file_1259231642.pdf).
- Bauman Z. *Likvidi meilė: apie žmonių ryšių trapumą*. Vilnius: Apostrofa, 2007.
- Bielinis L. *Visuomenė, valdžia ir žiniasklaida; prieštaringa komunikacinė simbiozė*. Vilnius: Eugrimas, 2005.
- Brown J. S., Deguid P. *Socialinis informacijos gyvenimas*. Vilnius: Charibdė, 2004.
- Castells M. *Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. I tomas. Tinkla-veikos visuomenės raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2005.

- Castells M. *Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. II tomas. Tapatumo galia*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2006.
- Crouch C. *Post-Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Edelman M. *Politinio spektaklio konstravimas*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 16.
- Fishkin J. S. *Democracy and Deliberation: New Directions for Democratic Reform*. Yale: Yale University Press, 1993.
- Giddens A. *Modernybė ir asmens tapatumas. Asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai, 2000.
- Giddens A. *Runaway World: How Globalisation Is Reshaping Our Lives*. London, 2004.
- Göbel Ch. *Authoritarian Consolidation. European Political Science*, 2011, vol. 10, nr. 2, p.176–190.
- Guéhenno J.-M. *Das Ende der Demokratie*. München, 1994.
- Hartz-Karp J., Briand M. K. *Institutionalizing Deliberative Democracy*. Journal of Public Affairs, vol. 9, issue 2, 2009, p. 125–141 (<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/pa.320.pdf>).
- Juozaitis A. *Liberalusis teroras*. Respublika, 2011 m. gegužės 3 d., p. 3.
- Keskinen A. *Dalyvaujamoji demokratija ir pilietinė visuomenė: visuomenės sprendimų priėmimas informacijos amžiuje*. Politologija, 1997, nr.2, p. 28–43.
- McChesney R. W. *Communication Revolution: Critical Junctures and the Future of Media*. New York: The New Press, 2007.
- Nonaka I., Takeuchi H. *The Knowledge – Creating Company. How Japanese Companies Create the Dynamics of Information*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Nevinskaitė L. *Žiniasklaidos vartojimas ir pilietinis raštingumas*. Kn.: R. Žiliukaitė, A. Ramonaitė, L. Nevinskaitė, V. Beresnevičiūtė, I. Vinogradnaitė. *Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*. Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 158–179.
- Prior M. *Post-Broadcast Democracy. How Media Choise Increases Inequality in Political Involvement and Polarizes Elections*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Putnam R. D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster, 2000.
- Ramonaitė A. *Posovietinės Lietuvos anatomija*. Vilnius: Versus aureus, 2007.
- Sartori D. *Lyginamoji konstitucinė inžinerija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001.
- Schumpeter J. *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija*. Vilnius: Mintis, 1998.
- Sloterdijk P. *Ciniškojo proto kritika*. Vilnius: Alma littera, 1999.
- Stiglitz J. *The Selected Works of Joseph E. Stiglitz. Vol. 1: Information and Economic Analysis*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Tilly Ch. *Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Toffler A. *Valdžių kaita: žinios, turtas ir prievarta artėjant XXI amžiui*. Vilnius: Tyto alba, 2001.
- Urbonas V. *Pasaulio žiniasklaidos sistemos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2003.
- Бурдые П. *Социология политики*. Москва: Socio-Logos, 1993.